

Веснік

Брэсцкага ўніверсітэта

Рэдакцыйная калегія

галоўны рэдактар

Ю. П. Голубеў

намеснік галоўнага рэдактара

А. М. Сендзер

адказны рэдактар

В. А. Фелькіна

Я. Я. Аршанскі (Беларусь)
Л. В. Байбародава (Расія)
Н. У. Броўка (Беларусь)
А. П. Бялінская (Расія)
І. Я. Валітава (Беларусь)
У. В. Гніламёдаў (Беларусь)
В. І. Іўчанкаў (Беларусь)
Т. А. Кавальчук (Беларусь)
Л. У. Марышчук (Беларусь)
З. П. Мельнікава (Беларусь)
І. Г. Мінералава (Расія)
А. І. Мядзведзкая (Беларусь)
М. П. Осіпава (Беларусь)
Г. У. Пальчык (Беларусь)
А. С. Папова (Беларусь)
П. А. Петракоў (Расія)
В. І. Сянкевіч (Беларусь)
Фан Шэнян (Беларусь)
І. А. Фурманаў (Беларусь)
Чэнь Чунься (Беларусь)
І. А. Швед (Беларусь)
І. Ф. Штэйнер (Беларусь)

Пасведчанне аб рэгістрацыі
ў Міністэрстве інфармацыі
Рэспублікі Беларусь
№ 1337 ад 28 красавіка 2010 г.

Адрас рэдакцыі:
224016, г. Брэст,
бульвар Касманаўтаў, 21
тэл.: +375-(162)-21-72-07
e-mail: vesnik@brsu.by

Часопіс «Веснік Брэсцкага
ўніверсітэта» выдаецца
са снежня 1997 г.

Серыя 3

ФІЛАЛОГІЯ

ПЕДАГОГІКА

ПСІХАЛОГІЯ

НАВУКОВА-ТЭАРЭТЫЧНЫ ЧАСОПІС

Выходзіць тры разы на год

Заснавальнік – установа адукацыі
«Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна»

№ 1 / 2024

У адпаведнасці з Дадаткам да загада
Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь
ад 06.02.2024 № 30 (са змяненнямі, унесенымі загадам
ад 03.05.2024 № 109) часопіс «Веснік Брэсцкага ўніверсітэта.
Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія» ўключаны
ў Пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь
для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў у 2024 г.
па філалагічных, педагогічных і псіхалагічных навуках

◇ ◇ ◇

У адпаведнасці з дагаворам паміж установай адукацыі
«Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна»
і ТАА «Навуковая электронная бібліятэка» (ліцэнзійны дагавор
№ 457-11/2020 ад 03.11.2020) часопіс «Веснік Брэсцкага ўніверсітэта.
Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія»
размяшчаецца на платформе eLIBRARY.RU
і ўключаны ў Расійскі індэкс навуковага цытавання (РІНЦ)

ЗМЕСТ

ФІЛАЛОГІЯ

Бразгуноў А. У. Сатыра ў вершаваных дыярыюшах Гальяша Пельгрымоўскага	5
Сенкевич В. И. Феноменология пользования в свете холистического состояния <i>Homo loquens</i> (человека говорящего)	11
Бут-Гусаім С. Ф., Мізерыя К. С. Жанраўтваральная роля паэтонімаў у аўтарскіх казках беларускіх пісьменнікаў	17
Ильичева И. Л. Пространство как ключевая категория в современном социально-гуманитарном знании	24
Гуль М. У. Семантычная адаптацыя іншамоўных слоў (на прыкладзе англіцызмаў)	32
Маршэўская В. В. Семантычны асаблівасці двухсуб'ектных дзеяслоўных фразеалагізмаў са значэннем адносін	38
Шаршнёва В. М. Прагматычны патэнцыял графіка-пунктуацыйнай арганізацыі мастацкага праявічнага тэксту	46
Шуманская А. В. Концепты «Мужчина» и «Женщина» в языковом сознании белорусов	53
Юркойць Д. А. Пра што сведчаць старонкі перыядычнага друку: да праблемы асэнсавання творчасці Сяргея Крыўца (1909–1945)	62

ПЕДАГОГІКА

Шатова Е. А. Моделирование как метод исследования и средство научного познания в процессе обучения общей химии	70
Чжоу Линлинь, Романова А. М. Сущность и содержание понятия «профессиональная направленность» студентов-педагогов	77
Холод М. А., Зимницкая Р. Э. Кор-тренировка со студентами-спортсменами, занимающимися спортивными играми	83
Иванюк Н. В. Формирование иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей вуза	91
Литвенкова И. А., Чубаро С. В. Содержательные и методические аспекты преподавания дисциплины «Организация научно-исследовательской работы» для студентов специальности «Биоэкология»	98
Титова Л. С. Интеграция пения и ритмической гимнастики в дошкольном образовании	104

ПСІХАЛОГІЯ

Певнева А. Н. Окуломоторная активность личности с разным уровнем когнитивной ригидности при решении задачи с дистрактором	113
Синюк Д. Э., Дмитрук А. С. Психологические особенности студентов с разным уровнем эмоционального благополучия	122
Фабрикант М. С. Психологические механизмы доверия к информации в интернет-коммуникации: идентификация и дифференциация	129
Сорокина А. А. Оценка организационной идентификации сотрудников	135
Клещёва Е. А. Особенности образа ребенка и взаимодействия с ним у родителя из детоцентрической семьи	142
Ярошевич А. С. Взаимосвязь психологической резильентности и устойчивости студентов	150
Смык А. А. Взаимосвязь профессионального самосознания и самореализации личности педагога-психолога	157

ПАДЗЕІ

Переход О. Б., Фелькина О. А. XI Международная научная конференция «Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования» (Брест, 17–18 ноября 2023 г.) ...	164
---	-----

УДК 808.26 – 541.2

Святлана Феадосьеўна Бут-Гусаім¹, Кацярына Сямёнаўна Мізерыя²¹канд. філал. навук, дац., дац. каф. беларускай філалогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна²студэнт 4-га курса філалагічнага факультэта
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна**Svyatlana But-Gusaim¹, Ekaterina Mizerya²**¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Belarusian Philology of Brest State A. S. Pushkin University²4-th Year Student of the Faculty of Philology of Brest State A. S. Pushkin University
e-mail: ¹svfbg@tut.by; ²katenuk_mizi@tut.by**ЖАНРАЎТВАРАЛЬНАЯ РОЛЯ ПАЭТОНІМАЎ
У АЎТАРСКІХ КАЗКАХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ**

Прадстаўлена комплекснае онамапаэтычнае і лінгвапрагматычнае апісанне анамастычнай прасторы аўтарскіх казак беларускіх пісьменнікаў. Антрапонімы (уласныя асабовыя імёны, прозвішчы, мянушкі) разглядаюцца як значымыя інфарматыўныя адзінкі, у семантычную структуру якіх уключаюцца прагматычны складнік, стылістычныя, эмацыйныя, ацэначныя, экспрэсіўныя, сацыяльныя адценні значэння, асацыяцый і іншая інфармацыя экстралінгвістычнага характару, што праяўляецца на ўзроўні антрапанімічнай канатацыі. Даследавана нацыянальна-культурная спецыфіка тапонімаў і іншых разрадаў «фонавых» онімаў, ужытых у кантэксце аўтарскіх казак. Зроблены высновы пра тое, што анамастычная прастора аўтарскай казкі – гэта сукупнасць усіх казачных імёнаў уласных, якія канструююць спецыфічную анамастычную парадыгму, акумуляуючы культурна-гістарычную інфармацыю. Выяўлены асноўныя заканамернасці ў выбары і стварэнні сучаснымі пісьменнікамі анамастычных сродкаў у жанры аўтарскай казкі.

Ключавыя словы: онім, паэтонім, антрапонім, асабовае імя, прозвішча, мянушка, тапонім.**Genre-Forming Role of Poetonyms in Authorial Fairy Tales of Belarusian Writers**

The article presents a complex onomapoetic and linguo-pragmatic description of the onomastic space of authorial fairy tales by Belarusian writers. Anthroponyms (personal proper names, surnames, nicknames) are considered as significant informative units, the semantic structure of which includes a pragmatic component, as well as stylistic, emotional, evaluative, expressive, social shades of meaning, associations and other information of an extralinguistic nature, which manifests itself at the level of anthroponymic connotation. The national and cultural specificity of placenames, zoonyms and other categories of «background» onyms in the context of authorial fairy tales has been studied. The author of the article concludes that the onomastic space of the authorial fairy tale is the totality of all fairy tale proper names that construct a specific onomastic paradigm, accumulating cultural and historical information. The main patterns in the choice and creation of onomastic means by writers in the genre of the authorial fairy tale are revealed.

Key words: onym, poetonym, anthroponym, personal name, surname, nickname, placename.**Уводзіны**

Казка суправаджае чалавека ўсё жыццё. Менавіта з казак дзеці ўпершыню даведваюцца пра галоўныя каштоўнасці чалавечага жыцця: дабрыню, вернасць, адказнасць, любоў і сапраўднае сяброўства. Казка для кожнага чалавека з'яўляецца першай крыніцай жыццёвых арыенціраў. У ёй закладзена мудрасць нашага народа, якую збіралі продкі. Ад таго, якія казкі першымі трапяць у рукі дзіцяці, у значнай меры будучы залежаць не толькі яго далейшыя літаратурныя прыхільнасці, але і стаўленне да

выбару мэты жыцця, выбару героя, на якога дзіця захоча быць падобным.

Аўтарская казка – гэта мастацкі твор паэтычнай, празаічнай або драматычнай формы, які заснаваны на выдумцы, адрасаваны як даросламу чытачу, так і дзецям, у рознай ступені суадносны з фальклорнай праасновай ці ўвогуле пазбаўлены яе. Аўтарская казка выконвае забаўляльную, павучальную, развіцёвую і іншыя функцыі.

Адбіраючы імёны з нацыянальнага анамастыкону, ствараючы іх на базе апелятыўнага лексічнага матэрыялу, аўтары максімальна выкарыстоўваюць уласцівасці бе-

ларускага іменаслову, які служыць асновай для стварэння стылістычна эфектыўных у кантэксце мастацкага твора паэтонімаў.

Даследаванні ў галіне літаратурнай анамастыкі вядуцца ў асноўным на матэрыяле літаратуры, адрасаванай даросламу чытачу. Лінгвістычных работ па дзіцячай літаратурнай анамастыцы, накіраваных на вывучэнне ролі прапрыяльнай лексікі ў мастацкай прозе для дзяцей, вельмі мала. Так, у дысертацыі В. У. Бардаковай разгледжаны структурна-стылістычныя тыпы паэтонімаў рускай дзіцячай літаратуры XIX–XX стагоддзяў [1].

У працы В. Г. Гарбачовай даследаваны аб'ём і змест анамастычнай прасторы рускіх народных і аўтарскіх казак, вызначаны спецыфіка, роля і функцыі імёнаў уласных, якія з'яўляюцца адным з моўных сродкаў стварэння мастацкіх вобразаў [2].

У даследаванні А. Л. Ліпіхінай разгледжаны структура і функцыі паэтонімаў у творах А. Волкава, М. Носава, С. Маршака і К. Чукоўскага [3].

У цэлым у літаратурнай анамастыцы стылістычныя асаблівасці ўласных імёнаў у беларускай белетрыстыцы для дзяцей застаюцца амаль недаследаванымі, а праблемы мовы дзіцячай літаратуры, спецыфіка онімаўжывання ў аўтарскай казцы знаходзяцца за межамі актыўнай цікавасці навукоўцаў-лінгвістаў.

Актуальнасць прадстаўленага даследавання абумоўлена ростам зацікаўленасці да дзіцячай літаратуры, якая ўяўляе сабой асаблівы культурны феномен, недастатковай вывучанасцю зместу і мовы літаратуры для дзяцей і такога яе жанру, як аўтарская казка.

Аб'ектам аналізу ў дадзенай працы з'яўляецца анамастыкон аўтарскіх казак Ганны Янкуты, Стасі Наркевіч, Надзеі Ясмінска, Ніны Мацяш, Тацяны Дземідовіч і іншых беларускіх пісьменнікаў. Прадметам даследавання выступаюць стылістычныя асаблівасці паэтонімаў, спецыфіка ўжывання ўласных імёнаў у беларускіх аўтарскіх казках.

Мэта працы – выявіць структурна-стылістычныя тыпы ўласных імёнаў, вызначыць іх функцыянальныя асаблівасці ў дзіцячай аўтарскай казцы.

Мэтамі і задачамі вызначаецца выкарыстанне ў даследаванні пераважна апи-

сальнага метаду ў яго канкрэтных прыёмах: назіранне, супастаўленне, абагульненне, класіфікацыя і апісанне прааналізаванага матэрыялу, а таксама прыёмаў стылістычнага аналізу, кантэкстуальнай інтэрпрэтацыі онімаў.

Антрапанімічная прастора аўтарскіх казак беларускіх пісьменнікаў

Аўтарскія казкі Г. Аўласенкі, С. Наркевіч, А. Бутэвіча, Т. Дземідовіч, А. Масла і іншых пісьменнікаў блізкія па тэматыцы: яны апавядаюць пра сям'ю, пра жыццё дзяцей і дарослых, іх заняткі, пра жывёл. Усё гэта адбіваецца і на адборы анамастычнай лексікі. У паэтонімічне аўтарскай казкі цэнтральнае месца па стылістычнай значнасці і частотнасці займаюць *антрапанімы*. Рэпертуар паэтонімаў, варыятыўнасць уключаных у мастацкія тэксты імён дэтэрмінаваны адраснай скіраванасцю твораў, узростам чытача. Большасць антрапанімаў узятыя з рэальнага іменніку. Спосабы іменавання людзей наглядна паказваюць сацыяльную структуру грамадства, сведчаць аб анамастычных перавагах беларускага соцыуму.

Антрапанімікон аўтарскай казкі характарызуецца амаль поўнай адпаведнасцю рэальнай антрапанімічнай сістэме. У разгледжаных мастацкіх творах, як і ў аб'ектыўным беларускім анамастыконе, функцыянуюць імёны ў розных варыянтах: поўных, гіпакарыстычных, эмацыйна-ацэначных і інш.

Формы неафіцыйнага наймення – гіпакарыстычныя і эмацыйна-ацэначныя варыянты асабовых імён – складаюць большую частку антрапанімікону мастацкіх тэкстаў для дзяцей, з'яўляючыся яго спецыфічнай рысай. Гіпакарыстычныя формы – найбольш распаўсюджаны сродак найменвання дзіцячых персанажаў: «*Калі наступіла раніца, хлопчык на імя **Кастусь** прагнуўся, убачыў поруч з сабой плюшавых сабаку і ката*» [4, с. 28]; «*Маленькіх брата з сястрой звалі амаль аднолькава: **Алесь ды Алесь***» [4, с. 36]. Такія формы імён – рэпрэзентанты канатацыі нацыянальна-культурнай спецыфікі.

Дэмінітуўныя імёны з памяншальна-ласкавымі суфіксамі выкарыстоўваюцца і як варыятыўныя, і як адзіныя намінацыі персанажаў. Эмацыйныя формы адрозніваюцца багаццем эмацыйна-стылістычных ва-

рьянтаў, якія выказваюць разнастайныя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні значэння: ласку, сяброўскую фамільярнасць, сімпатыю: «*Аднойчы хлопчык на імя Данік вырашыў, што спаць кожную ноч у сваім ложку – нудная задумка*» [4, с. 48]; «*Не паспела Настуся гэта сказаць, як змей раптам сам узняўся ў наветра і стаў вабіць дзяўчынку за сабой*» [4, с. 38]; «*Праз імгненне Крысцінка плохнула на свой мяккі ложак*» [4, с. 38]; «*Будзільнік давай Тольку падорым. У яго ў суботу дзень нараджэння*» [5, с. 41].

Колькасць пеератыўных імёнаў у мастацкіх тэкстах для дзяцей нязначная, што абумоўлена выхаваўчай скіраванасцю дзіцячай літаратуры. Такія рэдкія формы імёнаў прыгадваюцца ў казках Г. Аўласенкі. Так, форма *Зойка* – сродак называння ганарлівай і гультаяватай дзяўчынкі. А форма *Ірка* выкарыстоўваецца для называння няшчырай сяброўкі, якая, частуючы аднакласніц, насамрэч шкадуе ласунак: «*Бач ты, як жарэ! – думае тым часам Ірка. – Сама ж аніколі анічога сяброўкам не прапануе, а як на чужое – дык толькі дай! Каб жа ты падавілася гэтым маім марозівам!*» [6, с. 22].

Ужыванне розных формаў антрапонаімаў адлюстроўвае асаблівасці маўленчага этыкету, сацыяльную і ўзроставую дыферэнцыяцыю герояў. Выразнікамі канатацыі сацыяльнасці з’яўляюцца формы наймення «*імя + імя на бацьку*», «*дзядзька, цётка, дзядуля, бабуля + імя*», «*пан, пані + імя*». Гэта характэрныя для беларускай лінгвакультуры формы звароту да паважаных людзей сталага ўзросту: «*З-пад вязальных спіц пані Яніны выходзяць не шкарпэткі, не шалікі і наат не шапкі*» [7, с. 6]; «*Тлумачыць, да прыкладу, Мар’я Пятроўна новую тэму*» [6, с. 19]; «*Дзядуля Лявон, раскажыце нам, калі ласка, казку!*» [5, с. 169].

Змена статусу героя казкі суправаджаецца змяненнем формы іменавання: «*Я вам больш не Лёлик, а Леонид! – надулся он и серьезно заявил: – Я в этом году в первый класс иду*» [8, с. 65].

Значная частка імёнаў персанажаў аўтарскіх казак – гаваркія паэтонімы. Антрапонаімы з празрыстай унутранай формай падкрэсліваюць знешняе (*Лазурьита, Мілавіца, Чорная Пані, Дзіўны спадар з парасонам*) і ўнутранае (*Багадушка*) аблічча персанажаў, іх прафесію (*Старшы інспектар*

на зорках, Заркалік, Майстар), месца жыхарства (*Пані з галубятні*).

Так, гісторыю маленькай прынцэсы са Снежнага горада, гераіні казкі Стасі Наркевіч, перадае імя *Снягушка*: дачку караля «*бясконца гушкаюць на руках... Гушкаюць. А чаму ж і не гушкаць! Я ж найменшая, найтрыгажэйшая і найкемлівейшая ў сям’і*» [6, с. 134]. На род заняткаў каралеўскага астралага з той жа казкі паказвае прамагаваркое імя *Заркалік*.

Іменем – замалёўкай знешнасці і характару раззлаванай валадаркі вятроў з’яўляецца паэтонім *Чорная пані* з аповесці-казкі Ганны Янкуты «*Марта і яе мара пра снег*»: «*Калі Чорная пані апынулася зусім блізка і замарудзілася, дзяўчынка змагла разгледзець яе твар, аблямаваны такімі ж чорнымі і непаслухмянымі, як стужкі і лахманамі яе ўбрання, валасамі. Пасмы рухаліся кожная ў свой бок, і праз гэты здавалася, што галава незнаёмкі ці то гайдаецца ад ветру, ці то сама ўтварае яго. Усмішка ў пані таксама была хісткай і няпэўнай – ці то ўсмішка, ці то саркастычны выскал, – а твар здаваўся вузкім і нават трошачкі жудасным*» [9, с. 45]. На месца жыхарства і характар заняткаў валадаркі галубоў паказваюць яе імёны *Птушніца* і *Пані з галубятні*.

У паэтоніме *Дзіўны спадар з Парасонам* утрымліваюцца звесткі пра сучаснага чараўніка, які перамяшчаецца ў паветры на парасоне: «*Гэта новы сродак перасоўвання. Большасць маіх знаёмых дагэтуль аддаюць перавагу мяцёлцы. Але я ад яе лёгка адмовіўся – страшна нязручна, скажу я Вам, ды і застудзіцца лёгка*» [4, с. 11]. Госцяй дзяцей, герояў зборніка Н. Ясмінска «*Дом цікаўных казак*», становіцца валадарка Чорнага каралеўства шахмат – *Чорная каралева*, «*кабета ў доўгай сукенцы, высокім чорным капелюшы і са старамодным чорным парасонам*» [4, с. 23].

Інфармацыя пра прыгажосць дзяўчыны, якой нельга не захапляцца, – у імені гераіні казкі Уладзіміра Дубоўкі «*Мілавіца*»:

*Тут жыве адна дзяўчына
Па найменні Мілавіца,
А на выгляд – як зарніца!
Як блакіт на небе – вочы,
Аж да пят тугія косы!
Зіхаціць убор дзявочы
У дзяўчыны той дзівоснай* [10, с. 77].

Імёны – аўтарскія аказіяналізмы характарызуюцца няяснасцю семантыкі, якую немагчыма этымалагізаваць (*Гедрын, Кінтальда, Кардус* (Алег Аблажэй, «Танец кветак»), *Корша, Паксок, Тшэхест, Ончар, Тшайнат* (Серж Мінскевіч, «Каваль Корша»). Дадзеныя антрапанімічныя адзінкі ствараюцца творчай індывідуальнасцю аўтара паводле прынцыпу дзіўнасці, нестандартнасці. Яны павінны быць нязвыклымі, непрадказальнымі, іх функцыя – ідэнтыфікаваць людзей, якія жывуць у іншым, чарадзейным свеце. Наблізіцца да разумення падобным спосабам пайменаваных персанажаў дапамагаюць канатацыі, якія выяўляюцца на гамавым узроўні, таму што ўся эмацыйна-экспрэсіўная нагрузка паэтонама абаліраецца на гучанне, незвычайнае для беларускай антрапаніміі. Канатацыі аказіянальных імёнаў дзеляцца на станоўчыя, якія выяўляюць высокія маральныя якасці носбіта (*Кінтальда*), і адмоўныя (*Тшэхест, Паксок*), якія прадвызначаюць асуджэнне, насмешку, пагарду. Так, гучанне імені героя казкі Надзеі Ясмінска «Чароўныя ніці пані Яніны» – *Чмут* – перадае адмоўную ацэнку злодзея і падманшчыка: «Усё пачалося з таго, што адным восеньскім днём на Зарэчную вуліцу завітаў *Чмут*. Гэта быў худы цыбаты чалавечак, хітры, як ліс, і назойлівы, як муха. Ён соўгаўся туды-сюды і шукаў, чым бы пажывіцца. А паколькі да працы *Чмут* не меў звычкі, то і “пажывіцца” для яго азначала нешта сцягнуць ці некага падмануць» [11, с. 9].

Рэпрэзэнтантамі канатацый ацэнчанасці, эмацыйнасці, нацыянальна-культурнай спецыфікі з’яўляюцца ў кантэксце казкі *мянушкі*. Культурна-гістарычную функцыю ў кантэксце казкі Анатоля Бутэвіча «Як Данік у Разівілаўскае метро трапіў» выконваюць мянушкі славетых асоб беларускай гісторыі. Так, чарадзейны праваднік у беларускую мінуўшчыну Чырвоны Конь раскрывае маленькаму чытачу энцыклапедычную інфармацыю мянушкі Караля Радзівіла: эпатажнага князя Радзівіла Пана Каханку называлі *беларускім баронам Мюнхгаўzenам*: «Пане Каханку быў не горшым за таго барона, любіў і ўмеў здзіўляць гасцей незвычайнымі забавамі, неверагоднымі прыгодамі, рознымі дзівацтвамі. Ахвотна распавядаў пра свае вайсковыя і паліўнічыя прыгоды. Адноічы, да прык-

ладу, так захапіўся наступам на ворага, што не заўважыў, што апынуўся ў ствале гарматы. І нічога, выбраліся і ворага добра правучылі» [6, с. 32].

Характарыстыкай умелага настройшчыка піяніна, які здольны вылечыць самы «хворы» інструмент, з’яўляецца празванне героя казкі Г. Краснапёркі *Доктар Карнілій*: «Клавіятура піяніна радасна ўсміхнулася яму. Усе восемдзесят пяць клавішаў: пяцьдзесят белых і трыццаць цяць чорных – чакалі, калі ён зноў дакранецца да іх. Рыжы чараўнік, *доктар Карнілій*, пачотна нагладзіў вечка піяніна. Дзімку здалося, што інструмент і майстар моцна паціснулі адзін аднаму руку» [5, с. 59].

Празванні герояў казкі Л. Улашчанкі «Калі стогне рэха» – паэтонімы *Тоўсты* і *Тонкі* – абмалёўваюць знешнасць персанажаў: «Елі хлопцы адну і тую ж яду, а адзін быў тоўсты-тоўсты, а другі тонкі ды цыбаты. Хоць і былі ў хлопцаў імёны, а ўсе іх проста так і звалі – *Тоўсты* ды *Тонкі*» [5, с. 112].

Мянушкай *Юзік-Гузик* Надзея Ясмінска стварае партрэт маленькага хлопчыка-летуценніка: «Да яго нават прычпілася мянушка *Юзік-Гузик*. У дзіцячым садку ён быў самы маленькі і худзенькі» [4, с.12]. Знешнасць прыгажунькі з залатымі валасамі акрэслена пісьменніцай праз мянушку – параўнанне з дзьмухаўцом: «Жыла-была на свеце дзяўчынка. І звалі яе *Ася-Дзьмухавец*. Такую пацеіную мянушку ёй далі, таму што яе рудыя валасы адлівалі на сонцы яркім золатам. А на тварыку красавалася мноства вяснянак» [4, с. 13].

Прозвішчы ў кантэксце аўтарскіх казак выконваюць паэтыкаанамастычную функцыю, з’яўляючыся прамагаваркімі паэтонамі, ярка акрэсліваючы сутнасць створаных пісьменнікамі вобразаў. Так, характар задавакі – гераіні казкі Генадзя Аўласенкі «Дзіўныя і крыху казачныя прыгоды Васі Лайдачкіна і яго сяброў» – выражае паэтонім *Зазнайкіна*, унутраная форма якога актуалізуецца ў кантэксце твора. Гераіня зазнаецца ў школе, хоць асаблівых ведаў не мае, а перашкаджае настаўніцы весці ўрокі, ганарыцца вялікай колькасцю сябровак, хоць насамрэч справе сапраўдных сяброў, якія б любілі і паважалі яе, у яе няма.

Матываваныя апелятывамі і ўласнымі імёнамі з памяншальна-ласкальнымі суфік-

самі, прозвішчы герояў кнігі Таццяны Дземідовіч «Мармеладное лето» Ленкі **Коцікавай**, Кацькі **Касічкінай**, Сашкі **Івашкіна**, Веркі **Перапёлкінай** рэпрэзентуюць канатацыі ацэнчаснасці, эмацыянальнасці, экспрэсіўнасці. Пазтонімы – сродак называння, характарыстыкі і ацэнкі герояў добрых гісторый пра сучасных дзяцей, якія вучацца быць прязнымі, адкрытымі і шчодрымі, праводзячы канікулы ў маленькім, утульным гарадскім дворыку, што становіцца месцам яркіх адкрыццяў.

Літаратурны антрапонім, называючы персанаж, служыць адначасова і сродкам яго характарызацыі, паказваючы на камунікатыўна значныя прыкметы, прама ці ўскосна выяўленыя ў кантэксце. Гэта важная для разумення сутнасці вобраза інфармацыя звычайна перадаецца з дапамогай актуалізаванай унутранай формы імя, варыятыўнасці наймення, анамастычнага мадэлявання.

Культурна-гістарычны фон аўтарскіх казак беларускіх пісьменнікаў

Тапонімы аўтарскай казкі часцей за ўсё выступаюць у функцыі лакалізацыі прасторы мастацкага твора.

Тапонімы ў казачнай анамастычнай прасторы могуць быць дэтэрмінаванымі міфалагічнымі уяўленнямі нашых продкаў. Семантыка пазтонімаў актуалізуецца на шырокім культурна-гістарычным фоне. Улічваючы сэнсавую і ідэйную значнасць апелятываў – найменняў прасторавых паняццяў у мастацкай парадыме казкі, іх правамерна адносіць да ліку пазтонімаў. Герой казкі Сержа Мінскевіча «Каваль Корша» жыве ў лесе: «*Па дарозе, што ішла па ўскрайку дрымучага лесу, стаяла кузня. Удзень і ўначы з яе валіў густы дым. Працаваў тут і жыў каваль Корша. Ён рабіў розную працу на замову навакольным людзям – вырабляў цвікі, нажы, сяры, косы. І нават мечы, наканечнікі срэлаў і дзідаў, а таксама шчыты і рыцарскія латы*» [6, с. 107]. Каваль у адпаведнасці з традыцыямі народнай чарадзейнай казкі надзелены звышстваральнай сілай, звязанай з нябесным агнём. У каваля Коршы была мара зрабіць такую сякеру, каб ад узмаху яе можна было раскалоць вялізную калоду ці рассекчы таўшчэзнае бярвяно: «*От тады можна было б хутка ставіць хаты, ды*

што там хаты – цэлыя церамы і гарады» [6, с. 107]. Невыпадкова аўтарам пазначана месца жыхарства каваля – дрымучы лес. Намінацыя *лес* у кантэксце чарадзейнай казкі (яе традыцыі працягвае сучасны аўтар) мае асаблівы сакральны сэнс. Лес – гэта месца здзяйснення цудаў, памежная прастора паміж царствам жывых і мёртвых. Менавіта ў лесе каваль сустракае Крумкача, які скіроўвае героя да Цар-дуба, лісце і жалуды якога дапамогуць Коршы стварыць чарадзейную сякеру, якой можна пабудаваць цэлы горад. Гара ў народнай касмаганіі – локус, вертыкаль, якая яднае неба і зямлю. Гара – варыянт сусветнага дрэва – звязана з сусветнай воссю, верхам і нізам. Менавіта ў гары джын Тшэтхест схваў чарадзейную сякеру, якую здабыў Корша.

Тапанімія аўтарскай казкі прадстаўлена рэальнымі і выдуманымі геаграфічнымі назвамі. Устаноўка на сапраўднасць таго, што адбываецца ў аўтарскіх казках, прадвызначыла выкарыстанне ўзуальных тапонімаў і рэпрэзентацыю тапаніміконам прасторы Беларусі і свету. У казачнай апавесці Ганны Янкуты «Марта і яе мара пра снег» дзейнымі асобамі з'яўляюцца вятры, якія кіруюць надвор'ем на планеце Зямля. У класіфікацыі вятроў прадстаўлены геаграфічныя назвы свету: «*Хамсін – сухі гарачы вецер з Афрыкі*» [9, с. 161]; «*Зефір – цёплы і вільготны заходні вецер на Міжземным моры*» [9, с. 161]; «*Містраль – халодны вецер на міжземнаморскім узбярэжжы Францыі*» [9, с. 161]. У апісанні падаюцца пані рапухі пані Чаротнай прыгадваюцца найменні суседніх з Беларусскай краіны: «*Паланга жэ, калі хто не ведае, у Літве, якраз на моры, і знаходзіцца. Калі бегчы ўніз па цячэнні Заходняй Дзвіны, на Балтыйскае мора і трапіш*» [12, с. 13]; «*Спярыша ў Латвію, а пасля ўжо і да Палангі рукою падаць*» [12, с. 14]. Ганна Янкута ў казках пра прыгоды ката Шпрота выкарыстоўвае назвы вуліц, завулкаў, паркаў беларускай сталіцы: «*Вось і ў завулку Калініна гэтак жэ. Не паспелі жыхары дома ля бэзу выключыць мульты і залезці пад коўдру, а пад вокнамі ўжо чуецца гучны шэпт*» [13, с. 6]; «*А яшчэ той дзіўны помнік ля плошчы перад Батанічным садам. Ніхто, нават сам ён не ведае, хто ён і чаму тырчыць менавіта тут*» [13, с. 16]; «*Дабраўшыся да пар-*

ка *Чалюскінцаў*, *Алесь тут жа зацікавіўся іпакоўнямі*» [13, с. 43].

Геаграфічныя назвы, уключаныя ў літаратурныя тэксты для дзяцей, дапамагаюць напоўніць іх рэалізмам, наблізіць да чытача прыроду і жыццё людзей. Кожны дзіцячы пісьменнік у сваёй творчасці выкарыстоўвае экстралінгвістычны, энцыклапедычны, асацыятыўны фон тапонімаў.

Адной з характэрных асаблівасцей тапонімікону дзіцячай аўтарскай казкі з'яўляецца значная колькасць заонімаў. Расціслаў Бензарук выкарыстоўвае імёны – апісанні знешнасці птушак *Шэрыя Шыйка* і *Рыжанык Качар*. Гукапераймальны характар маюць найменні сервала *Чувава* (казка С. Мінкевіча «Каваль Корша»), рапухі *Крумка* (казка А. Масла «Як пані Чартная на госці ў Палангу бегала»), імёны галубоў *Гуль* і *Гуля* (казачная аповесць Г. Янкуты «Марта і яе мара пра снег»), празванне дзятла *Тук* (казка Г. Янкуты «Кот Шпрот і зніклы мышамабіль»). Буслія і вараня, персанажы казкі Ільі Шахрая, маюць гукапераймальныя імёны *Клекатуля* і *Каркуля*.

Сродкамі адлюстравання рэалій фантастычнага свету аўтарскай казкі з'яўляюцца міфонімы. На думку Алеся, героя казкі «Кот Шпрот і таямніца атракцыёнаў», фантастычнае захавалася і ў сучасным Мінску: у парку Чалюскінцаў жыве *Атракцыёнавік*. Сучасны горад населены прывідамі. Так, з Алесем сябрае *Мара*. З твора мы даведваемся, што пры нараджэнні прывіду было дадзена іншае імя – *Кашмара*, звяклае ў асяроддзі фантамаў, але больш прыёмнай для самой гераіні твора з'яўляецца скарочаная форма імені: «Я – *Мара*. *Насамрэч маё поўнае імя – Кашмара, але мяне так не называлі нават бацькі, якія гэтае імя прыдумалі*» [13, с. 9]. Першыя асацыя-

цыі са словам *Мара* – нешта светлае, добрае, жаданае, што надае персанажу станоўчую характарыстыку. *Мара* сябрае з Алесем і дапамагае вызваліць мышэй з палону *Атракцыёнавіка*.

Кампаненты перыферыйнага тапонімікону аўтарскіх казак складаюць апавадальны фон твораў. Анамастычны свет арганічна ўваходзіць у слоўную тканіну аўтарскай казкі, спрыяючы дакладнасці і вобразнасці адлюстраванай рэчаіснасці.

Заклучэнне

Характэрнай рысай анамастыкону аўтарскіх казак беларускіх пісьменнікаў з'яўляецца ўзуальнасць – адпаведнасць літаратурных уласных імёнаў рэальным анамастычным адзінкам. Для дзіцячай белетрыстыкі адбіраюцца найбольш тыповыя, распаўсюджаныя, шырока вядомыя імёны ўласныя. Аказіянальныя анамастычныя (антрапанімічныя, заанімічныя, тапанімічныя) намінацыі, як правіла, суправаджаюцца аўтарскімі тлумачэннямі ў тэксце.

Галоўнай функцыяй тапонімаў аўтарскай казкі выступае эмацыянастылістычная, паколькі на першы план выходзіць эмацыянае ўздзеянне на маленькага чытача, што выклікае з'яўленне розных асацыятыўных сувязяў, якія спрыяюць больш глыбокаму ўспрыманню персанажу. У мастацкім маўленні, адрасаваным дзецям, важнай становіцца функцыя характарызацыі, якая дазваляе ў лаканічнай моўнай форме даць характарыстыку персанажу, з'яве, прадмету, месцу і адначасова іх абазначыць. Пры аналізе функцыянавання тапонімаў варта ўлічваць лінгвістычныя і экстралінгвістычныя факты, іх рэалізацыю ў тэкстаўтваральнай, намінатыўнай, вобразнай, эстэтычнай і іншых функцыях.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Бардакова, В. В. Специфика литературной ономастики детской художественной прозы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / В. В. Бардакова ; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2000. – 25 с.
2. Горбачева, О. Н. Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. Г. Горбачева. – М., 2018. – 148 л.
3. Липихина, Е. Л. Структура и функции поэтонимов в художественных текстах для детей (на материале произведений А. М. Волкова, Н. Н. Носова, С. Я. Маршака, К. И. Чуковского) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. Л. Липихина ; Волгогр. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2013. – 27 с.
4. Ясмінска, Н. Дом цікаўных казак / Н. Ясмінска. – Мінск : Галіяфы, 2018. – 72 с.

5. Птушка шчасця : зб. казак. – Мінск : Юнацтва, 1991. – 175 с.
6. Зорная Кася : казкі / уклад. А. В. Спрычан. – Мінск : Маст. літ., 2014. – 170 с.
7. Ясмінска, Н. Чароўныя ніткі пані Яніны / Н. Ясмінска. – Мінск : Чатыры чвэрці, 2020. – 36 с.
8. Демидович, Т. А. Мармеладное лето / Т. А. Демидович. – Минск : Звезда, 2023. – 72 с.
9. Янкута, Г. В. Марта і яе мара пра снег / Г. В. Янкута. – Мінск : Папуры, 2020. – 160 с.
10. Казкі беларускіх пісьменнікаў / уклад. І. Чаплаводскай. – Мінск : Юнацтва, 1983. – 208 с.
11. Ясмінска, Н. Сподачак для цмока / Н. Ясмінска. – Мінск : Кнігазбор, 2020. – 40 с.
12. Масла, А. Як пані Чаротная на госці ў Палангу бегала: казачныя гісторыі з жыцця дапытлівай рапукхі-вандроўніцы, расказаныя ёй самой / А. Масла. – Мінск : Маст. літ., 2010. – 87 с.
13. Янкута, Г. В. Кот Шпрот і таямніца атракцыёнаў / Г. В. Янкута. – Мінск : А. М. Янушкевіч, 2018. – 64 с.

REFERENCES

1. Bardakova, V. V. Spiecifika literaturnoj onomastiki dietskoj khudozhestviennoj prozy : avtorief. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / V. V. Bardakova ; Volgogr. gos. pied. un-t. – Volgograd, 2000. – 25 s.
2. Gorbachiova, O. N. Onomastichieskoje prostranstvo russkikh narodnykh i avtorskikh skazok : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. G. Gorbachiova. – M., 2018. – 148 l.
3. Lipikhina, Ye. L. Struktura i funkcii poetonimov v khudozhestviennykh tiekstakh dlia dietiej (na materialie proizvedenij A. M. Volkova, N. N. Nosova, S. Ya. Marshaka, K. I. Chukovskogo) : avtorief. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Ye. L. Lipikhina ; Volgogr. gos. pied. un-t. – Volgograd, 2013. – 27 s.
4. Jasminska, N. Dom cikaunych kazak / N. Jasminska. – Minsk : Galijafy, 2018. – 72 s.
5. Ptushka shchascia : zb. kazak. – Minsk : Junactva, 1991. – 175 s.
6. Zornaja Kasja : kazki / Uklad. A. V. Sprynchan. – Minsk : Mast. lit., 2014. – 170 s.
7. Jasminska, N. Charounyja nitki pani Janiny / N. Jasminska. – Minsk : Chatyry chverci, 2020. – 36 s.
8. Diemidovich, T. A. Marmeladnoje lieto / T. A. Diemidovich. – Minsk : Zvezda, 2023. – 72 s.
9. Jankuta, H. V. Marta i jaje mara pra snieh / H. V. Jankuta. – Minsk : Papury, 2020. – 160 s.
10. Kazki bielaruskikh pis'miennikau / uklad. I. Chaplavodskaj. – Minsk : Junactva, 1983. – 208 s.
11. Jasminska, N. Spodachak dlia cmoka / N. Jasminska. – Minsk : Knihazbor, 2020. – 40 s.
12. Masla, A. Jak pani Charotnaja na hosci u Palangu biehalo: kazachnyja historyi z zhyccia dapytlivaj rapukhi-vandrounicy, raskazanyja joj samoj / A. Masla. – Minsk : Mast. lit., 2010. – 87 s.
13. Jankuta, H. V. Kot Shprot i tajamnica atrakeyjonau / H. V. Yankuta. – Minsk : A. M. Janushkievich, 2018. – 64 s.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 21.06.2023